

De afdeling 'Bijzonder Archief' van het Centraal Staatsarchief te Moskou doorgeleefd door onze correspondent ter plaatse.

De aanvankelijke bedoeling van ons bezoek aan de afdeling 'Bijzonder Archief' van het **Centraal Staatsarchief** te Moskou, was een analyse te maken van het archieffonds 'Nationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis'. Daarover hadden we met directeur Bondarev vooraf gecorrespondeerd. Maar dat was voor ons slechts een minimumoptie. Op basis van hypothesen die in de voorgaande bijdrage uitgebreid aan bod komen, wisten we dat de archiefdepots nog meer socialistische archieven moesten verbergen. Dat bleek ook onmiddellijk uit het onderhoud met vice-directeur Korotaev die ons na enig aandringen de indrukwekkende lijst van alle (35) Belgische archieffondsen liet inkijken. Daarin vielen ons namen op als 'Le Peuple', 'De Wilde Roos', 'L'Affranchissement', E. Reclus, A. Wauters ... Daardoor werd onze aanvankelijke doelstelling uitgebreid tot het zo zorgvuldig mogelijk 'opmeten' van de diverse socialistische collecties vanuit archivalisch standpunt; d.w.z. welke archiefvormers kunnen we onderscheiden, welke zijn de belangrijkste archiefcomponenten en -reeksen, wat is de kwaliteit van de archieftoegangen enz... Inhoudelijke onderzoeksvragen moesten we tot onze spijt en groeiende frustratie zoveel mogelijk achterwege laten. We beschikten slechts over enkele dagen om de fondsen — in totaal een duizendtal dossiers — min of meer in detail door te nemen. Door een goede werkorganisatie en de uitstekende medewerking van leesaalverantwoordelijke Kudrovteva (ons enthousiasme werkte blijkbaar aanstekelijk) zijn we erin geslaagd om deze operatie op korte termijn af te ronden.

De voornaamste bevindingen kunnen we als volgt samenvatten. Uit zes door ons doorgenomen archieffondsen kwamen tien zelfstandige archiefvormers naar voor, namelijk:

- * Louis Bertrand; 116 dossiers, 1837 — 1938 (uiterste data van de stukken).
- * Grégoire Koulisher; 26 dossiers, 1929 — 1938.
- * Elie Reclus; 18 bundels, 1896 — 1903.
- * Emile Vandervelde; 10 dossiers, 1917 — 1937.
- * Arthur Wauters; 311 dossiers, 1884 — 1940.
- * L'Affranchissement; 5 stukken, 1873 — 1919.
- * L'Eglantine; 5 dossiers, 1933 — 1935.
- * Le Peuple; 657 dossiers, 1886 — 1940.
- * Nationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis; 77 dossiers, 1937 — 1940.
- * Vooruitziende en Socialistische Vrouwen — afdeling Vorst; 11 dossiers, 1925 — 1940

De belangrijkste archiefcollectie daaronder is ongetwijfeld die van het **Nationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis** (N.I.S.G.) die trouwens ook de documenten bevat van Louis Bertrand en Emile Vandervelde. Het N.I.S.G. werd in 1937 op initiatief van de P.S.-Verzekeringen opgericht, naar het voor-

beeld van het veel grootser project in Amsterdam, het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis. Het N.I.S.G. beperkte zich tot het Belgisch kader maar wist via een intensieve prospectie op drie jaar tijd een waardevol archiefbestand samen te brengen. Hetgeen daarvan nu in Moskou werd teruggevonden, omvat 244 dossiers. De inventaris werd afgewerkt in 1979 en sindsdien nauwelijks geconsulteerd. De diverse componenten van het bestand werden in afzonderlijke rubrieken beschreven.

a) Er is vooreerst het archief dat door het N.I.S.G. zelf gevormd werd tussen januari 1937 en oktober 1940. Het betreft de briefwisseling van directeur F. Vercauteren. Nota's en verslagen die de weerslag vormen van de werking, onder meer prospectie en interne organisatie. Naast stukken met betrekking tot de realisatie van de openingstentoonstelling 'Gent. Een eeuw sociale geschiedenis'.

b) Daarnaast is er het persoonlijk archief van **Louis Bertrand** die zijn papieren begin 1939 na enig aandringen van directeur Vercauteren tegen betaling afstond aan het N.I.S.G. Bertrand (1856 — 1943) was een socialistisch militant van het eerste uur. Hij speelde samen met César De Paepe een actieve rol in de eerste sociaal-democratische organisaties te Brussel en bij de totstandkoming van de Brabantse Socialistische Partij (1877). Hij werd één van de toonaangevende figuren van de Belgische Werkliedenpartij (1885) en behoorde tot de eerste lichte B.W.P.-parlementairen in 1894. De weerslag van die politieke activiteit vinden we terug in de briefwisseling van Bertrand met bekende en minder bekende tijdgenoten uit binnen- en buitenland. Netjes bijgehouden in alfabetisch geklasseerde bundeltjes, gaande van ongeveer 1870 tot 1920. Hierbij vermelden we dat correspondentie in die periode meestal geen formele aangelegenheid was. Politieke gebeurtenissen, ideologie en onderlinge meningsverschillen worden becommentarieerd. Wat voor ons nu op documentair vlak vooral belangrijk blijkt, is de activiteit van Bertrand als publicist. Hij schreef regelmatig brochures en artikels voor 'Le Peuple'. Daarnaast zijn er zijn biografieën van César De Paepe, Edward Anseele en Ernest Solvay, en vooral de uitgebreide 'Histoire de la Coopération en Belgique' (1902) en 'Histoire de la Démocratie et du Socialisme en Belgique' (eveneens in 2 delen, 1906). Daartoe bracht hij een massa documentatie bij elkaar, waarvan nu een belangrijk gedeelte terug opduikt.

Het is niet de bedoeling om hier de inhoudelijke kenmerken van dit bestand in hun totaliteit weer te geven (1). We beperken ons tot het aanduiden van enkele zwaartepunten en merkwaardige reeksen;

1) Vooreerst is er het vele biografisch materiaal van onder meer Guillaume De Greef, Hector Denis, Edmond Picard, Ernest Solvay, Emile Vandervelde en Jean Jaurès. Het meest uitgebreid is de documentatie over César De Paepe.

2) Daarnaast zijn er thematische bundels in verband met het socialisme, zoals:

— de voorlopers van het socialisme in België (de Saint-Simonisten, Napoleon De Keyser, de Colins).

- de socialistische organisaties van vóór de stichting van de B.W.P. (de Brusselse sectie van de Iste Internationale, de Brabantse Socialistische Partij)
 - de B.W.P. en haar geschiedenis (met bv. een verslagboek van de Brusselse federatie – 1886)
 - de Socialistische Internationale
- 3) Verder kwamen ook dossiers te voorschijn over ‘verkiezingen in België’, ‘militaire aangelegenheden’ en ook ‘documents relatifs à l’histoire du parti libéral 1860 – 1936’ (met brieven van Janson, Van Humbeek e.a.)

Het archief van het Nationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis weergevonden: de wortels van het AMSAB reiken tot in Moskou.

Meestal zaken die Bertrand samenbracht voor zijn boek ‘Histoire de la Démocratie et du Socialisme en Belgique’. Dit is zeer duidelijk het geval bij het dossier ‘Risquons-Tout et procès des meneurs’ waarin alle documenten terug te vinden zijn die geciteerd worden in deel I, pagina 310 e.v.

4) Een ander uitgebreid onderdeel van de collectie betreft de voorbereidende dossiers bij een onuitgegeven werk van Bertrand over de Eerste Wereldoorlog: ‘Histoire populaire de la guerre 1914 – 1918’ waarvan ook het manuscript bewaard gebleven is.

c) Tenslotte zijn er voor wat het archieffonds N.I.S.G. betreft nog wat losse archivalia, documenten die als gevolg van prospectie op het Instituut toekwamen. Zoals een bundeltje pamfletten (1870 – 1882) van de Gentse textielvakbonden of de enkele brieven (gedateerd 1867) van Phillippe Coenen, lid van de Iste Internationale uit Antwerpen. Waarbij duidelijk vermeld wordt dat ze op 12 mei 1939 toegevoegd werden aan de collectie van het N.I.S.G.

Opvallend ook zijn de enkele bundeltjes briefwisseling van **Emile Vandervelde** die wel beschreven worden in de inventaris naar ontbreken in de archiefdozen. Ze werden er in 1963 door

de K.G.B. uitgelicht ‘voor verder onderzoek’. Het blijkt volgens de inventarisbeschrijvingen om brieven te gaan uit de periode 1917 – 1937 met onder meer Albert I en Leopold III. Er worden thema’s in behandeld van internationale politiek zoals de ondertekening van een handelsverdrag met de Sovjet-Unie, de houding tegenover China, de politieke toestand in Italië, Duitsland, of de resultaten van de Conferentie van Locarno - 1926. (Vandervelde was Minister van Buitenlandse Zaken van 1925 tot 1927).

Volledigheidshalve moeten we hier ook het archief vermelden van **L’Affranchissement**, de eerste vrijdenkersvereniging in België, opgericht in 1854 door Désiré Brismée. De verslagboeken, kasboeken en ledenlijsten van de periode 1873 – 1919 maakten vanaf 1939 deel uit van het N.I.S.G.-bestand (2). Dit zou ook het geval kunnen zijn voor de enkele bundeltjes ‘religio’ die de manuscripten bevatten van de uiteenzettingen die **Elie Reclus** (1827 – 1904) hield tussen 1896 en 1903. Elie Reclus was schrijver en professor aan de ‘Université Nouvelle’ te Brussel. Als medestander van zijn broer, de anarchist Elisée Reclus, zocht hij met hem een toevlucht in België na de nederlaag van de Commune van Parijs (1871).

Samengevat kunnen we stellen dat het N.I.S.G.-bestand dat in Moskou werd teruggevonden bijna 100 jaar sociale en politieke geschiedenis vervat. Het documenteert niet alleen thema’s betreffende de geschiedenis van de socialistische beweging maar illustreert veel ruimer, talrijke aspecten van de geschiedenis van België.

Naast deze basiscollectie die onze grootste aandacht wegdroeg, bleven er nog enkele afzonderlijke archieven: de aanzienlijke archiefbestanden van **Le Peuple** (657 dossiers) en van **Arthur Wauters** (311 dossiers) en de kleinere collecties van de socialistische uitgeversmaatschappij ‘De Wilde Roos’ en van de Socialistische Vooruitziende Vrouwenafdeling Vorst.

Van het bestand van de krant ‘**Le Peuple**’, waarvan het AMSAB de na-oorlogse archieven bewaart, werd in 1953 een eerste inventaris opgemaakt. Het betreft onder meer de verslagboeken van de Raad van Bestuur van de samenwerkende maatschappij ‘La Presse Socialiste’ vanaf 1886. Daarnaast veel boekhoudkundige stukken en de briefwisseling en dossiers van **Isi Delvigne**, directeur, en **Arthur Wauters**, politiek directeur (1929 – 1937). Het grootste bestand is evenwel afkomstig van de documentatiedienst van de krant; inclusief een groot aantal foto’s, hoofdzakelijk gedateerd jaren dertig. Het persoonlijk archief van het hoofd van deze dienst, **Grégoire Koulischer** werd als afzonderlijk onderdeel opgenomen in de inventaris. Het archief ‘Le Peuple’ – in totaal 657 dossiers – dat in het Osoby Archief bewaard wordt, kan een belangrijke bijdrage leveren tot de studie van de pers in België.

Een ander uitgebreid archief is dat van **Arthur Wauters** (1890-1960). Het omvat 311 dossiers en werd geïnventariseerd

in 1953. Het gros van de stukken betreft de periode 1937 – 1940, toen Wauters achtereenvolgens Minister was van Volksgezondheid (januari 1937 – januari 1939), Arbeid en Sociale Voorzorg (februari – april 1939) en Nationale Voorlichting (september 1939 – januari 1940). Naast enkele notities bij de ministerraad vinden we de vele kabinetsdossiers met betrekking tot volksgezondheid in het bijzonder en sociale wetgeving in het algemeen. Uit dezelfde periode dateren de interne B.W.P.-documenten die Wauters verzamelde en opstelde als lid van het Bureau van de B.W.P. Enkele dossiers hield hij bij uit de jaren twintig, toen hij kabinetschef was bij zijn broer Joseph Wauters, Minister van Arbeid en Sociale Voorzorg. Daarin bevinden zich onder meer de persoonlijke notities van deze laatste bij de kabinetsraden 1926 – 1927 (regering Jaspar). Ten slotte is er nog wat briefwisseling van Wauters als journalist en enkele dossiers betreffende zijn opdrachten bij het Internationaal Arbeidsbureau te Genève. Het historisch belang van zijn collectie blijkt vooral uit het feit dat het functioneren van de politieke instellingen en de besluitvormingsprocedures belicht worden, niet enkel intern in de B.W.P., maar ook binnen de ministeriële kabinetten.

Minder omvangrijk, maar daarom op zich niet minder relevant zijn de archiefjes van de uitgeversmaatschappij **'De Wilde Roos'** en van de **afdeling Vorst van de Socialistische Vrouwen**. Het eerste betreft briefwisseling uit de financieel moeilijke periode 1933 – 1935 en vooral verslagen en nota's van een 'Commission d'Etudes pour le Redressement de L'Eglantine' die in dezelfde periode de uitgeverij weer vlot probeerde te krijgen.

Het tweede bestand illustreert de werking van een lokale socialistische vrouwenorganisatie aan de hand van de briefwisseling van secretaresse Mathilde Dekock over de periode 1936 – 1940. Het omvat ook omzendbrieven van het Socialistisch Vrouwencomité voor Hulpverlening aan het Republikeins Spanje. Maar daarnaast nog enkele documenten afkomstig van het archief van 'Le Peuple' en een aantal 'verdwaalde' brieven van Isabelle Blume (3).

Dit toont aan dat het 'herkomstbeginsel' – waarbij elk archiefstuk moet ondergebracht worden in het archief waartoe het behoort – niet altijd even zorgvuldig werd (of kon worden) toegepast bij behandeling van de vele toch wel 'vreemde' archiefbestanden door de Russische archivariissen. Dit gaf niet alleen aanleiding tot bovenvermelde kleine onvolkomenheden maar ook tot misvattingen. Aanvankelijk stond er op de lijst Belgische fondsen bijvoorbeeld ook een archief 'Le Drapeau Rouge'. We hebben kunnen vaststellen dat het niet de Belgische communistische krant betrof, maar wel een gelijknamige Franse periodiek.

Deze onregelmatigheden in de verwerkingsresultaten vinden hun verklaring in de materiële toestand waarin de archiefbestanden zich bevonden na de vele omzwervingen tijdens en na de oorlog. Het 'Bijzonder Archief' kreeg de documenten

volgens leeszaalverantwoordelijke Koudrjawtzeva: 'in erbarmelijke toestand. Het waren niet eens gevormde fondsen of dossiers. De papieren zaten door elkaar in zakken en dozen. De Belgische fondsen kregen geleidelijk vorm. De eerste aanwinst kregen we in 1946 samen met een massa documentatie uit andere landen. Later in de jaren '50 – '60 kregen we nog verscheidene documenten na onderzoek van andere archieven in ons land' (4). Dit verklaart trouwens ook waarom de inventarissen dikwijls uit meerdere delen bestaan waarin telkens hetzelfde ordeningsschema wordt overgenomen. Het betreft dui-

Verslagboeken van de vrijdenkersvereniging L'Affranchissement: zonder meer een sensationele archiefvondst.

delijk aanvullingen die tevoorschijn kwamen na steeds verdere triage van door elkaar gemengde massa's papier die blijkbaar in diverse archiefdepots opgeslagen lagen.

Als deze analyse klopt, hebben we er alle belang bij onze opzoeken verder te zetten. Belgische fondsen kunnen tussen die van andere landen terechtgekomen zijn (Frankrijk, Nederland?) of een andere eindbestemming gekregen hebben; ook in het archief van het Russisch Ministerie van Buitenlandse Zaken zou er een afdeling 'gevonden archieven' bestaan. Of stel je eens voor dat er ergens nog een 'vergeten' tussendepot opduikt vol onverwerkt verleden..... (W.S., M.V.)

(1) Een vertaling van de inventaris kan trouwens op het AMSAB geraadpleegd worden.

(2) R. Flagothier: 'De l'Institut National d'Histoire Sociale à l'Institut Emile Vandervelde'. In: *Socialisme*, 1986, pp. 226 – 241.

(3) We hadden gehoopt ook het door de Duitsers in beslag genomen archief van Isabelle Blume aan te treffen, het bleef evenwel bij die ene kleine aanwijzing.

(4) Zie de verklaring van Lubow Koudrjawtzeva in de reportage voor het BRTN-nieuws van 15 mei 1992.

De voorganger van het AMSAB: het Nationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis

In het midden van de jaren dertig werd ook in België de noodzaak gevoeld om een archief- en documentatiecentrum van de sociale bewegingen op te richten.

Met de hulp van de socialistische maatschappij 'De Centrale Arbeiders- en Depositobank' hadden de Nederlanders reeds op 5 november 1935 het 'Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis' gesticht. In navolging van dit Nederlands voorbeeld namen de socialistische verzekeringsmaatschappij 'La Prévoyance Sociale' en haar directeur-generaal Jozef Lemaire het voortouw om in België een gelijkaardig instituut op te richten. Het zou zich weliswaar geografisch beperken tot België, maar in tegenstelling tot de Nederlandse instelling zou ook de economische geschiedenis tot de taken van het nieuwe instituut behoren. De v.z.w. 'Nationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis', gesticht op 9 december 1937, had tot doel '... het bestuderen van de sociale en economische geschiedenis in het algemeen, en van de sociale en economische geschiedenis van België in het bijzonder, te vergemakkelijken'. De Raad van Beheer was samengesteld uit Jozef Lemaire, zijn zoon Henri, 8 andere beheerders van de P.S.-Verzekeringen, en 4 vertegenwoordigers van socialistische organisaties: Willy Serwy namens de Algemene Coöperatieve Maatschappij, Arthur Jauniaux voor de Socialistische Mutualiteiten, Jef Rens namens het Belgisch Vakverbond en Auguste De Block namens de B.W.P. Alhoewel het beheer in handen was van de Belgische socialistische structuren, wenste het Instituut een onafhankelijke, objectieve wetenschappelijke lijn te volgen. 'L'Institut est un institut d'histoire sociale et pas seulement un institut d'histoire socialiste' werd door de Raad van Beheer geopperd op 11 februari 1938. Daartoe werd over de partijpolitieke en filosofische grenzen heen een 'technische adviescommissie' gevormd, waarin o.m. zetelden pater Arendt, kanunnik Prims, Van Kalken, Bassyn. Het Instituut stond onder leiding van Prof. Dr. F. Vercauteren, historicus aan de R.U.G., professor middeleeuwse geschiedenis aan de Universiteit van Luik en professor aan de Koloniale School te Antwerpen. Op 18 februari 1939 werd het Instituut, gehuisvest in een oud herenhuis op de Regentlaan 23 te Brussel, officieel geopend met de tentoonstelling 'Gent. Een eeuw sociale geschiedenis'.

Het N.I.S.G. zou zich structureren in een bibliotheek, een archief en een museum. Een lijst van personen, die waardevolle documenten of bibliotheken bezaten, werd opgesteld. De prospectieresultaten waren niet onmiddellijk bevredigend. Wel kon het Instituut de omvangrijke bibliotheek van Louis Bertrand verwerven en de archieven van de vrijdenkersverenigingen 'l'Affranchissement', 'Les Solidaires', en 'Les Cosmopolites'.

Tussen het N.I.S.G. en het I.I.S.G. groeiden een vriendschappelijke verhouding en samenwerking. In 1937 en 1938 bezochten de Belgen, onder wie C. Huysmans, H. Vos, J. Lemaire,

– AMSAB oude stijl: de opening van het Nationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis op 18 februari 1939 (op de eerste rij Louis Bertrand, geflankeerd door Arthur Jauniaux van de Socialistische Ziektefondsen en Joseph Lemaire van de Prévoyance Sociale, op de tweede rij rechts Professor Posthumus van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis).

Aug. De Block, Prof. Dr. F. Vercauteren, E. Vandervelde, L. de Brouckère, Prof. Dr. H. Van Werveke... regelmatig de Amsterdamse instelling. Nu het Nationaal Instituut bestond gaf het I.I.S.G. hen de verzekering dat het zich in de toekomst zou onthouden van elke archiefprospectie in België.

Door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog moest het N.I.S.G. zijn werking stopzetten. Op 26 oktober 1940 werd het door de Duitsers verzegeld. In oktober 1941 werd het leeggeplunderd door de E.R.R. en werd het historisch materiaal begin mei 1942, in 220 kisten overgebracht naar het I.I.S.G., van waaruit het verder werd getransporteerd naar Duitsland. Na de oorlog werkten het N.I.S.G. en het I.I.S.G. nog samen om hun gestolen materiaal terug te vinden, maar deze pogingen bleven voor het N.I.S.G. zonder enig resultaat. In 1948 werd een deel van de oude bibliotheek teruggevonden, maar het Instituut had intussen zijn werking stopgezet. Bij ontstaan van een opvolger werden de teruggevonden boeken geschonken aan het 'Emile Vandervelde Instituut', dat toen door de unitaire B.S.P. was opgericht geworden.

In 1991 heeft de opvolger van het N.I.S.G., het AMSAB, een deel van het oud archief teruggevonden in Moskou... en volgens onze laatste informatie zouden er nu nog restanten bewaard zijn in andere Europese landen. Het AMSAB zet zijn zoektocht verder. Wij houden U op de hoogte. (W.S., M.V.)

De lotgevallen van de collectie Bertrand

De enorme verzameling bibliotheekmateriaal (zo'n 4.000 titels) die Bertrand samenbracht vormt momenteel één van de basiscollecties van de bibliotheek van het Emile Vandervelde Instituut (E.V.I.). Ze vond samen met het overige bibliotheekmateriaal (in totaal 37 kisten) na de Tweede Wereldoorlog haar weg terug naar de Regentlaan, zetel van het N.I.S.G., waar het E.V.I. ondertussen zijn activiteiten aangevat had (1). Dezelfde instelling bewaart ook de enkele archiefstukken die na de dood van Bertrand in 1943 bij hem thuis werden aange troffen en tot het einde van de oorlog weggestopt werden bij Ernest Rongvaux, socialistisch verzetsman (2). Ze werden opgenomen in de afdeling 'archieven' van het I.E.V. en door Robert Abs beschreven in zijn catalogi: in deel III als apart geheel; en in deel IV nog enkele brieven vermengd tussen brieven van andere archiefvormers (3). Het grootste gedeelte van zijn archief vond, zoals nu blijkt, via het N.I.S.G. tijdens en na de oorlog zijn weg naar Moskouse archiefdepots. Maar een ander deel van zijn collectie, vooral unieke tijdschriften, had reeds voordien, tot grote ergernis van Bertrand zelf, een onderkomen gevonden in de boekenrekken van het Marx-Engels Instituut te Moskou. Louis Bertrand had de periodieken omstreeks 1910 na een aanbeveling van Huysmans toevertrouwd aan D. Rjazanov. Huysmans schreef hem als secretaris van de Socialistische Internationale: 'Rjazanov est chargé de publier les do-

cuments de la Ire Internationale. Il a exploré de nombreuses bibliothèques et il compte publier son travail dans quelques mois. Il est chargé de ce travail par les administrateurs du Fonds Menger de Vienne.' (4) Bertrand zou dit gedeelte van de documentatie die hij samenbracht voor het schrijven van zijn 'Histoire de la Démocratie et du Socialisme' niet meer terugzien. Rjazanov maakte zijn werk niet in enkele maanden af, maar werd na de Eerste Wereldoorlog directeur van het Marx-Engels Instituut in Moskou waar alle documentatie die hij in het kader van zijn studie verzameld had een onderkomen vond. Met uitzondering van hetgeen hij in Wenen achterliet: 'Vous trouverez dans la bibliothèque du P.S. autrichien notamment 'L'Internationale' de Bruxelles avec la grande signature caractéristique de Bertrand ...' (6). (W.S., M.V.)

(1) M. Tougouchi: 'Rapport sur la bibliothèque de l'Institut Emile Vandervelde', Bruxelles, 10 november 1951.

(2) R. Flagothier: 'De l'Institut National d'Histoire Sociale à l'Institut Emile Vandervelde'. In: Socialisme, 1986, pp. 226 - 241.

(3) R. Abs: 'Catalogue. Lettres-Documents-Manuscrits etc' I.E.V. bibliothèque, Bruxelles, 1972, (III) en 1974, (IV).

(4) G. Haupt: 'Note sur les archives de la Ire Internationale réunies par le B.S.I.' In: 'Le Mouvement Social' nr. 47 (april-juni 1964), p. 89.

(5) 350 kg documenten volgens Huysmans die zich daar in 1962 nog druk over maakt; cfr. G. Haupt: op. cit., p. 91.

(6) G. Haupt: 'Note sur les archives de la Ire Internationale réunies par le B.S.I.' In: 'Le Mouvement Social' nr. 48 (juli - september 1964), p. 87.

'... Bertrand collectionne des découpures de journaux, tire de la poussière des étages de bouquinistes, une masse énorme de brochures oubliées, et accumule, pour la construction de son édifice, les matériaux de chétive apparence, que les historiens officiels avaient systématiquement négligés.' E. Vandervelde in zijn voorwoord bij 'Histoire de la Démocratie et du Socialisme en Belgique', 1906.

Avanti en het N.I.S.G.

Een jaar na het opstarten van zijn activiteiten organiseerde het Nationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis zijn eerste – en enigste – tentoonstelling. De plechtige opening van de expositie 'Gent. Een eeuw sociale geschiedenis' was aanvankelijk voorzien voor december 1938. Na het overlijden van Emile Vandervelde in diezelfde maand werd het evenement uitgesteld tot februari 1939. De openingstoespraak, één van de laatste teksten van Vandervelde, werd gelezen door Arthur Wauters (1).

Voor de realisatie van deze tentoonstelling was directeur Vercauteren onder meer gaan aankloppen bij Oscar Roelandts. Deze publiceerde onder het pseudoniem Avanti regelmatig over de Gentse arbeidersbeweging. In 1930 had hij nog, op basis van veel unieke documentatie, een tweede herziene versie uitgegeven van de klassieker 'Een terugblik. Bijdrage tot de Geschiedenis der Gentsche Arbeidersbeweging'.

Roelandts' antwoord op de vraag van Vercauteren naar tentoonstellingsmateriaal was niet direct hoopgevend: 'De door mij verwerkte documentatie komt natuurlijk uit alle bronnen en werd naderhand teruggegeven, verspreid of ... door mij bewaard. Ik zou moeten zoeken. Maar op het ogenblik heb ik het zóó druk. Ik verzoek dus om respijt tot aanvang september' (2). Maar Roelandts hield blijkbaar woord; half september dankt Vercauteren hem voor het toesturen van documenten voor de tentoonstelling. Hij belooft hem dat ze achteraf worden teruggestuurd (3). Roelandts moet daar, na afloop van de tentoonstelling, wel blijven op aandringen, terwijl Vercauteren hem blijkbaar gevraagd had de stukken over te dragen aan het N.I.S.G. 'Ik wacht nog steeds op terugzending van de documenten. (...) Ik denk niet aan verkopen, voorlopig zou ik nog over de stukken willen beschikken. Naderhand neem ik dan een besluit over hun bestemming.' (4).

Vandaar dat we het archief van Avanti niet terugvonden in Moskou, maar wel – althans een gedeelte ervan – al enkele jaren geleden op de zolder van het redactiegebouw van de krant Vooruit in de St.-Pietersnieuwstraat te Gent (5). (W.S., M.V.)

(1) De tekst van deze toespraak werd afgedrukt in de tentoonstellingscatalogus: 'Gent. Een eeuw sociale geschiedenis.' Brussel, 1939, pp. 9 – 11.

(2) Brief van O. Roelandts aan F. Vercauteren, 13 augustus 1938. (archief N.I.S.G., dossier 30, C.S.A. Moskou).

(3) Brief van F. Vercauteren aan O. Roelandts, 14 september 1938. (archief N.I.S.G., dossier 31, C.S.A. Moskou).

(4) Brief van O. Roelandts aan F. Vercauteren, 20 april 1939 (archief N.I.S.G., dossier 43; C.S.A. Moskou).

(5) Zie AMSAB-Tijdingen, jg. 2 (1983), nr. 1 – 2, pp. 21 – 23. en ook de plaatsingslijst van het archief Avanti (nr. 52).

L'Affranchissement

Naar aanleiding van de tentoonstelling '200 jaar vrijzinnigheid in België' in 1989 werd een verslagboek van L'Affranchissement (1860-1874) geëxposeerd, dat volgens de catalogus 'een geschiedenis op zich had' (1): het document was aan het Algemeen Rijksarchief geschonken door het Pools archief, waar het door de Duitse bezetter tijdens de Tweede Wereldoorlog was achtergelaten.

Dit was een duidelijk spoor naar de N.I.S.G.-collectie, waarvan het archief van L'Affranchissement deel uitmaakte. Navraag in Polen enkele jaren voordien al, was evenwel onbeantwoord gebleven. (W.S., M.V.)

(1) '200 jaar vrijzinnigheid in België.' 1789 – 1989, p. 79.

Arthur Wauters

Arthur Wauters (1890 – 1960) was doctor in de economische wetenschappen en professor aan de U.L.B. Daarnaast bouwde hij een politieke carrière uit, in het spoor van zijn broer Joseph. Onmiddellijk na de Eerste Wereldoorlog wordt hij kabinetschef van Joseph Wauters, Minister van Arbeid (1918 – 1921 en 1925 – 1927). Bij diens vroegtijdige dood in 1929 volgt hij hem op als politiek directeur van de krant 'Le Peuple'. Vanaf dat ogenblik zetelt hij ook in het Bureau van de B.W.P.

Voordien al werkt hij mee aan een programmaherziening van de B.W.P. (1) en in 1931 is hij de architect van een 'Plan van Algemeen Welzijn' dat de B.W.P. formuleerde als antwoord op de economische crisis. Dit programma, dat vasthield aan de klassieke ideologische concepten, voorzag enkel in de bestrijding van de gevolgen van de crisis en kende weinig weerklank. In tegenstelling tot het 'Plan van de Arbeid' van Hendrik De Man (1933) dat wel een socialistisch economisch alternatief lanceerde, gebaseerd op een geplande economie. Het is op basis daarvan dat de B.W.P. in 1935, na zeven jaar oppositie terug in een regering stapt. Arthur Wauters – ondertussen verkozen tot volksvertegenwoordiger – weigert de hem door formateur Van Zeeland aangeboden portefeuille van Buitenlandse Zaken (2). Ondanks aandringen van Emile Vandervelde die hem daarmee in feite als zijn opvolger aanwijst. Wauters bedankt evenwel voor de eer, officieel omdat hij zich niet kan vinden in het door de regering Van Zeeland vooropgestelde monetair beleid (3). Hij ziet echter vooral in dat hij op dat ogenblik binnen de B.W.P. zelfs met steun van de oude garde geen kans heeft tegen de planistische meerderheid. Zijn rol als vertolker van het klassieke ideeëngoed en tegenspeler van De Man zou vlug uitgespeeld zijn. Hij verkiest een ongebonden positie als politiek directeur van de partij-

krant 'Le Peuple' om zijn eigen inzichten binnen de B.W.P. te blijven verdedigen. Dit leidt na enkele maanden al tot een ernstige aanvaring met P.T.T.-minister P.H. Spaak (*J'en ai assez des gens qui font semblant de soutenir le gouvernement dans 'Le Peuple'*) (4), waarop Arthur Wauters, uit onvrede ook met de interne werking binnen de B.W.P., zijn ontslag aanbiedt als directeur van 'Le Peuple', als lid van het Bureau en van het Directiecomité van de partij. Het is slechts na lang vergaderen, waarbij Vandervelde zijn volle gewicht in de schaal werpt, dat men hem ervan overtuigt om zijn beslissing niet onmiddellijk uit te voeren in het vooruitzicht van de geplande festiviteiten naar aanleiding van 50 jaar B.W.P. (5). Naderhand komt Wauters zelf niet meer op de zaak terug.

— Arthur Wauters op weg naar Moskou, na zijn aanstelling als ambassadeur in 1952.

Een paar jaar later aanvaardt hij de ministerportefeuille van Volksgezondheid in de tweede regering Van Zeeland, in opvolging van Emile Vandervelde als deze na een incident met *De Man* opstapt (januari 1937). Vóór de oorlog wordt hij nog Minister van Arbeid (1939) en Minister van Nationale Voorlichting (1939 – 1940). Nadien is hij nog even Minister van Landbouw (1946) maar zijn carrière richt zich vervolgens op de diplomatie. Eerst als Minister van België in Warschau (1949 – 1950), daarna als Buitengewoon en gevolmachtigd ambassadeur van België te Moskou (1952 – 1955). Rusland is hem trouwens niet onbekend; in 1921 – 1922 was hij – in opdracht van de vakbondsinternationale – commissaris voor de organisatie van de voedselhulp in de regio van de Volga. In mei 1922 vergezelde hij Emile Vandervelde naar Moskou waar zij optraden als verdedigers – in naam van de Tweede Internationale – in het proces tegen de Sociaal-Revolutionairen (6). Veel later richt hij aan de U.L.B. een Studie-centrum Oost-Europa op.

Arthur Wauters was dus bij zijn aanstelling als ambassadeur geen onbekende voor de Russen. Ze leerden hem wellicht nog beter kennen door in die periode de inventaris op te maken van zijn verloren gewaand archief, dat daardoor toegankelijk werd voor 'gesloten onderzoek'.

Bij zijn dood in 1960 laat Wauters ons slechts één dossier na uit zijn vooroorlogs archief; de documenten die hij samenbracht in zijn functie van voorzitter van de B.W.P.-onderzoekscmissie betreffende de Belgische Bank van de Arbeid (1934). Enkele maanden voor zijn dood heeft hij dit unieke archiefmateriaal aangeboden aan de partij, die het evenwel weigerde. Ondertussen werd het door AMSAB-medewerkers teruggevonden en van een inventaris voorzien (7). (W.S., M.V.)

(1) A. Wauters, A. Vienne: 'La réforme du réformisme?'. Bruxelles, 1926.

(2) cfr. Vergadering van het Bureau van de B.W.P., 25 maart 1935. (AMSAB, 118. collectie Lebrun, nr 175).

(3) Ibidem; Hij was tegen een devaluatie. Van Zeeland zei hem na zijn herhaalde weigering: 'Vous aurez un gouvernement qui défendra le franc et qui fout le pays par terre dans quelques temps'.

(4) cfr. Vergadering van het Bureau van de B.W.P., 29 juli 1935 (AMSAB, 118. collectie Lebrun, nr. 177).

(5) Ibidem.

(6) E. Vandervelde, A. Wauters: 'Le procès des Socialistes Révolutionnaires à Moscou' Bruxelles, 1922.

(7) M. Vermote: 'Archief van de B.W.P.-onderzoekscmissie betreffende de Belgische Bank van de Arbeid (dossier A. Wauters)', Gent, AMSAB-inventarissen, 1987.

De papieren van de patron

Zoals genoegzaam bekend wordt het archief van Emile Vandervelde (1866 – 1938) bewaard op het Instituut Emile Vandervelde. Het wordt er ontsloten door middel van een soort 'verzamelinventaris'; de catalogi van bibliothecaris Robert Abs hanteren een alfabetische classificatie op naam van de briefschrijver waarbij het herkomstbeginsel over het hoofd gezien wordt (1). Dat de papieren van de 'patron' daar een onderkomen vonden is het gevolg van de houding van zijn weduwe Jeanne Emile Vandervelde die nogal afwijzend stond tegenover schenking aan het N.I.S.G. Directeur Vercauteren slaagde er toch in haar gedeeltelijk te overhalen. Na afloop van een langdurig onderhoud schreef hij haar: 'Vous avez promis de nous céder quelques manuscrits du regretté défunt ainsi qu'une collection de lettres qui lui ont été adressées, sous réserve que les dites lettres présentent un intérêt historique ou politique ou soient susceptibles de contribuer à éclaircir certains aspects de la biographie d'Emile Vandervelde' (2). Het is deze selectie brieven die haar weg vond naar Moskou, waar ze in 1963 voor verder onderzoek door de K.G.B. uit het archief van het N.I.S.G. werd gelicht. (W.S., M.V.)

(1) R. Abs: 'Catalogue. Lettres – Documents – Manuscrits – etc.'. Bruxelles, I.E.V., bibliothèque, 1969 (I), 1969 (II), 1972 (III) en 1974 (IV).

(2) Brief van F. Vercauteren aan J.E. Vandervelde, 18 juni 1939 (archief N.I.S.G., dossier 48, C.S.A. Moskou).

De ingang van het voormalig Instituut voor Marxisme en Leninisme: de aartsvaders kijken somber toe.

Het Instituut voor Marxisme en Leninisme gerecycleerd.

Volgens de officiële geschiedschrijving van de voormalige Sovjet-Unie (1) was het Instituut voor Marxisme en Leninisme de hoogste wetenschappelijke instelling van de Kommunistische Partij in de U.S.S.R. Het werd in januari 1921 gesticht door het Centraal Komitee (C.K.) van de Kommunistische Partij als het 'Marx-Engels Instituut'. Enkele maanden voordien, op 21 september 1920, had men reeds besloten in het C.K. van de K.P. een nieuwe afdeling te stichten ter bestudering van de geschiedenis van de Oktoberrevolutie en van de partij. Daarnaast was ook het 'Museum voor Marx en Engels' opgericht geworden op 8 december 1920. De K.P. beschouwde het als een 'internationale plicht' om alle werken van Marx en Engels te publiceren en al het materiaal over hen samen te brengen en te bestuderen. Alras bleek de noodzaak een wetenschappelijke instelling op te richten om deze opdrachten te volbrengen. Op initiatief van Lenin wordt op 11 januari 1921 het Museum omgevormd tot het 'Marx-Engels Instituut'. Vanaf 1923 begon het Instituut met het fotocopiëren van alle Marx-documenten die zich bij de S.P.D. en in het privé-archief van Bernstein bevonden. Dit werk werd in de volgende jaren uitgebreid tot alle landen waar iets van Marx zou kunnen

zijn of waar hij geweest was. Hiertoe werd een netwerk van buitenlandse correspondenten uitgebouwd, waarop wij aanstonds terugkomen.

Op 18 juni 1929 werden de taken van het Instituut door de sovjetregering meer gespecificeerd. Het moest de studie van het marxisme en van de geschiedenis van de internationale kommunistische beweging bevorderen en het marxisme onder de brede lagen van de bevolking verspreiden. Van een kritische wetenschappelijke geschiedschrijving zou er dus allerminst sprake kunnen zijn. Dit was immers niet te vereenzelvigen met de doelstellingen van de totalitaire sovjetstaat. Bewust zal er aan geschiedvervalsing (of witte vlekken) gedaan worden. (2) Na de dood van Lenin besloot de K.P. op 31 maart 1923 ook een 'Lenin Instituut' op te richten. In augustus 1928 werd het gefusioneerd met de hogergenoemde historische afdeling in het C.K. van de K.P. tot het 'Instituut van Lenin bij het C.K. van de K.P.' De studie van het leven en werk van Lenin, de problemen van het leninisme, en de geschiedenis van de K.P. en van de Komintern was het voornaamste gebed van dit Instituut. Drie jaar later, op 3 november 1931, besloot de regering

het 'Instituut van Lenin' en het 'Marx-Engels Instituut' te fusioneren tot het 'Marx-Engels-Lenin Instituut bij het C.K. van de K.P.' In 1956 kreeg het Instituut zijn laatste benaming van 'Instituut voor Marxisme en Leninisme bij het C.K. van de K.P.S.U.'

Het I.M.L. telde, naast Moskou en Leningrad – nu opnieuw St.-Petersburg – nog vestigingen in de 14 deelrepublieken van de U.S.S.R. De officiële brochure van het I.M.L., daterend van 1971, laat hier in deze laatste periode opzettelijk een 'witte vlek' bestaan. Zij vergeet bewust te vermelden dat in de periode 1953-1956 de benaming nogmaals veranderd werd in het 'Instituut Marx-Engels-Lenin-Stalin'.

Sinds de politieke omwenteling in Rusland heeft men de enge politieke en historische doelstellingen verlaten en wil men komen tot een kritisch wetenschappelijk historisch instituut van de hedendaagse geschiedenis. Voortaan noemt het instituut zich 'Russisch Centrum voor de Conservatie en de Studie van de Archieven voor de Moderne Geschiedenis'. Het 'Russisch Centrum' valt vandaag onder de bevoegdheid van het 'Russisch Comité voor Archiefwezen' dat eerstdaags moet beslissen over de toekomstige structuur ervan. Blijven de bibliotheek, het archief en het studiecentrum van het vroegere I.M.L., dat eertijds 1.000 medewerkers telde en vandaag afgeslankt werd tot een 600-tal zelfstandige entiteiten (wat door velen als onwerkbaar wordt ervaren) ongecoördineerd functioneren, of komt er een coördinerende departementale structuur? Door een tekort aan financiële middelen is de bibliotheek tijdelijk gesloten. Het I.I.S.G. van Amsterdam zoekt mee naar een oplossing en heeft aan de Nederlandse regering gevraagd een subsidie van 100.000 gulden toe te kennen om het Russisch Centrum te helpen (cfr. p....) De as Amsterdam-Moskou, die vroeger reeds bestond voor wetenschappelijke projecten, vormt zich misschien verder in een vastere institutionele structuur.

De bibliotheek van het I.M.L. telde o.a. meer dan 2 miljoen banden en 11.000 lopende tijdschriften. Het archief had naast de Russische fondsen – waaronder 34.000 handschriften van Lenin – ook belangwekkende buitenlandse fondsen waaronder de archieven en periodieken van de Belgische Eerste Internationale, César De Paepe, Jottrand, ... Het I.M.L. kon deze buitenlandse archieven verwerven via een netwerk van correspondenten, dat het had uitgebouwd in bijna alle Europese landen. Ook voor België deed het I.M.L. beroep op medewerkers om alles te verzamelen, te fotograferen, en eventueel op te kopen, wat verband hield met Marx, de utopische socialist, de Eerste Internationale en de Belgische socialistische en kommunistische beweging. Een van deze medewerkers was de Belg Luc Somerhausen (3) die vanaf 1928 met onverdroten ijver de opdrachten van het I.M.L. uitvoerde. Dit blijkt uit een bundel briefwisseling tussen Luc Somerhausen, Rjazanov, de eerste directeur van het I.M.L. (4), en de Berlijnse correspondent Boris I. Nikolaevsky (5) die wij in het 'Russisch Centrum' hebben mogen inkijken.

In zijn brief van 2 oktober 1928 aan Nikolaevsky stelt Somerhausen als voorwaarde dat zijn medewerking aan het I.M.L. '... purement scientifique et objective...' zou zijn '... Il va cependant de soi que cette collaboration ne peut ni ne doit en rien aliéner ma liberté d'action politique dans quelque domaine que se soit...' We merken hierbij op dat toen in West-Europa geen enkele wetenschappelijke instelling bestond die zich toelagde op het historisch erfgoed van de arbeidersbeweging. Pas vanaf 1935 werd met de oprichting van het I.I.S.G. deze leemte opgevuld.

Met ingang van 1 december 1928 sloot het I.M.L. met Somerhausen een arbeidscontract af. De bepalingen ervan luiden: de betrekking was halftijds tegen een maandelijks vergoeding van 200 Belgas of 1.000 BF.; alle onkosten – zoals port- en reiskosten, papier – vielen ten laste van het I.M.L.; de maandelijks vergoeding werd op de 20ste dag van iedere maand gestort; tijdens de zomermaanden kon Somerhausen, na gemeenschappelijk overleg, één maand verlof nemen; het contract kon wederzijds verbroken worden met 1 maand vooropzeg. De samenwerking zou duren tot 1931, toen Somerhausen door het I.M.L. ontslagen werd.

Gedurende drie jaar kreeg hij van Rjazanov regelmatig onderzoeksopdrachten. Soms werden twee tot drie brieven per dag naar Somerhausen gestuurd om inlichtingen te verzamelen. Het I.M.L. was vooral geïnteresseerd in de Saint-Simonistische en Fourieristische propaganda in België in de jaren dertig en veertig, in de betrekkingen van Marx en Engels met de Belgische radicalen en socialisten voor en gedurende 1848/1849, in de geschiedenis van de Eerste Internationale en in de stichting en de eerste jaren van de Tweede Internationale. Hiervoor moest hij dagenlang diverse archieffondsen, dagbladen en bibliotheken – waar ook in België – consulteren. Soms kreeg hij de opdracht het materiaal op te kopen, zoniet te fotograferen. In oktober 1928 al, wist hij de hand te leggen op talrijke handschriften van o.a. Proudhon, Kropotkine, Louis Blanc, ... die volgens de toenmalige schattingen van archivariissen van het Algemeen Rijksarchief een commerciële waarde hadden van 8 tot 10.000 BF. Door toedoen van Somerhausen belandden o.m. ook documenten van L. Jottrand in het I.M.L. De Belgische archieven werden ondergebracht in een afzonderlijk fonds (nr.21) dat we met de welwillende medewerking van onze collega's van het 'Russisch Centrum' verder exploreren. Bij het doornemen van het dossier briefwisseling Somerhausen-I.M.L. valt op dat Rjazanov zijn opdrachten met grote gedetailleerdheid en kennis van zaken over de zoekingsmogelijkheden in België, aan Somerhausen gaf. Hij deed hem mede in welke dagbladen, archieven en bibliotheken hij moest zoeken, wie hij moest contacteren in de archieven en ministeries, ... De vragen waren gericht en zeer specifiek. Hoe dit kon komt in een volgend nummer! (W.S., M.V.)

(1) Brochure over de geschiedenis van het Instituut voor Marxisme en Leninisme, 1971.

(2) In 1991 hield de Internationale Tagung der Historiker der Arbei-

terbeweging (I.T.H.) te Linz een driedaags congres over de 'Witte vlekken' in de historiografie van de vroegere communistische staten.

cfr. AMSAB-Tijdingen, 1992, nr.14, p.9.

(3) Luc Somerhausen (Hoeilaart, 26.3.1903 – Elsene, 5.4.1982). Licentiaat in de Politieke Wetenschappen (U.L.B.) Hij was correspondent van diverse Parijse kranten en een tijdlang redacteur van 'Le Drapeau Rouge' (in 1948 stapte hij over van de B.S.P. naar de K.P.B.). Van 1957 tot 1972 was hij directeur van het analytisch verslag van de Senaat. Hij publiceerde o.m. 'L'Exil de Raspail à Bruxelles' (1929), 'L' Humanisme agissant de Karl Marx' (1946) en 'Louis Blanc en Belgique' (s.d.). Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd hij voor verzetsactiviteiten aangehouden en naar het concentratiekamp Sachsenhausen afgevoerd. Bij de oprichting van het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog te Brussel werd hij vice-voorzitter van het Wetenschappelijk Comité en bleef dit tot aan zijn overlijden in 1982.

(4) Rjazanov was de eerste directeur van het I.M.L. en legde de basis voor de verdere uitbouw van het Instituut. Hij genoot zowel in het binnen- als het buitenland groot aanzien. Het is dan ook niet verwonderlijk dat in het buitenland solidariteitsacties werden opgezet toen hij door de stalinistische terreur werd aangehouden en in 1938 gefusilleerd. Zijn persoonlijke documenten werden bij hem thuis in beslag genomen door de stalinistische repressie en berusten in de archieven van de vroegere K.G.B. Het is vandaag nog altijd zeer moeilijk voor buitenlandse historici om het K.G.B.-archief te consulteren. Enerzijds wordt dit archief overstelpt met aanvragen van Russen die hun eigen dossier willen inzien, anderzijds zijn er besprekingen aan de gang over de toekomst en de structuur ervan. Maar wij hebben hoop.

(5) Boris Ivanovic Nikolaevsky (1887-1966) was vanaf 1903 al actief in de Russische revolutionaire bewegingen, eerst als bolsjewiek, daarna, vanaf 1906 als mensjewiek. Hij leidde van 1919 tot 1921 het 'Centraal Archief voor de Geschiedenis van de Revolutionaire Beweging in Rusland'. In februari 1921 werd hij gedurende 11 maanden gevangen gezet en daarna uit Rusland verbannen. Hij trok naar Berlijn. Niettegenstaande dit trad hij op als correspondent van het I.M.L. Te Berlijn beheerde hij als historicus, verzamelaar en overtuigd sociaal-democraat de archieven en bibliotheek van de Russische Sociaal-Democratische Arbeiderspartij. Toen de nazipartij aan de macht kwam trok hij naar Parijs. In 1935 kwam hij in dienst van het I.I.S.G. en in 1936 werd hij directeur van de Parijse afdeling van het I.I.S.G. Bij het uitbreken van de oorlog vluchtte hij via Marseille en Lissabon naar New York waar hij in november 1940 aankwam. Hij overleed in Californië in 1966. Zijn omvangrijk archief maakte hij over aan de Hoover-Institution aldaar.

HUNINCK (M.) De papieren van de Revolutie. Het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, 1935-1947. Amsterdam, I.I.S.G., 1986, pp 14-15.

Westerse hulp gevraagd ... ook voor de archieven!

In de Nederlandse Volkskrant verscheen op 18 mei ll. een interview met Dr.K.Anderson, directeur van het Russisch Centrum voor de Conservatie en de Studie van Archieven voor Moderne Geschiedenis, het voormalige Instituut voor Marxisme en Leninisme.

'...Anderson begon twintig jaar geleden als jongste bediende in het Marxistisch-Leninistisch Instituut in Moskou, waar onder meer het partij-archief lag opgeslagen. 'Machtig interessant materiaal, alleen kon je er als wetenschapper absoluut niets mee doen', zegt de van huis uit historicus. 'Iedereen

bespioneerde iedereen'. Wie in de rijke collectie snuffelde, maakte zich al gauw verdacht; officiële geschiedschrijving had immers niets te maken met officiële stukken. Anderson hield het er dan ook niet lang uit. Later ging hij voor de televisie werken. Ook een door de Communistische Partij gedomineerd orgaan, maar hij kon er een 'relatief onafhankelijk' bestaan leiden.

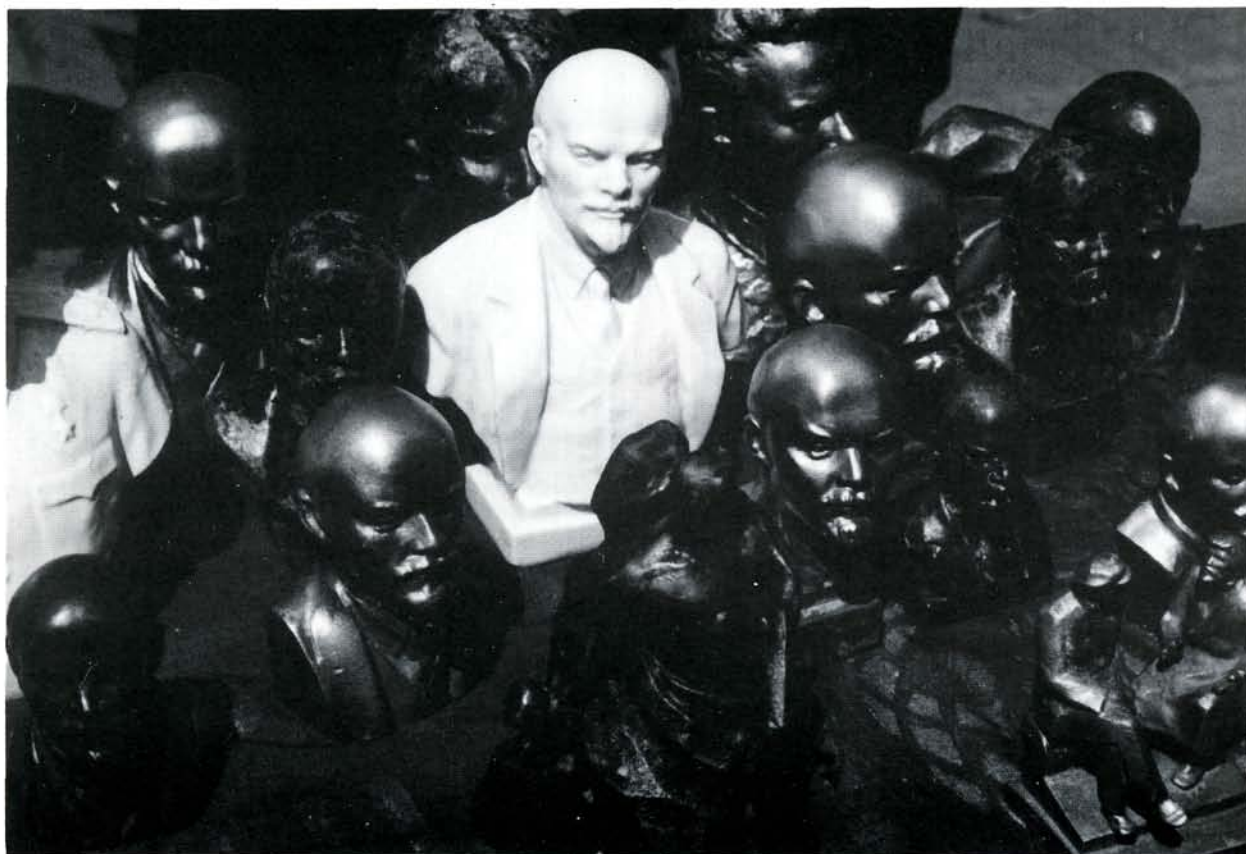
Twee maanden geleden werd hij door de regering-Jeltsin aangesteld als directeur van het Instituut voor de Moderne Geschiedenis (voor het naar Russische begrippen vorstelijke salaris van 56 gulden per maand). Daar kwam hij niet alleen veel van zijn vroegere collega's weer tegen, maar ook een groot deel van de collectie van het opgeheven Marxistisch-Leninistisch Instituut, waaronder het partij-archief (tot 1952) waarop Boris Jeltsin na de augustuscoup van vorig jaar per decreet beslag heeft laten leggen om vernietiging te voorkomen.

Mijnenveld

'Explosief materiaal', glimlacht de directeur, die de historische collectie graag mag vergelijken met een mijnenveld. Aan zijn archief ontsproten publikaties over betalingen van de Communistische Partij aan verwante organisaties in het buitenland, staan doorgaans garant voor internationale opschudding. 'Al liggen de echte A-bommen natuurlijk in het Kremlin en in het Centrale Partij-Archief', relateert Anderson. 'Archieven die vroeger zo geheim waren dat ze officieel niet eens bestonden. Wij beschikken alleen over wat lichtere bommen'. Hij zegt een voorstander te zijn van maximale openheid. Iedereen is welkom. Zaten er in de leeszaal van het vroegere Marxistisch-Leninistisch Instituut hooguit vier of vijf bezoekers, het Instituut voor de Moderne Geschiedenis ontvangt er tegenwoordig minstens 150 per dag. 'Plus nog eens gemiddeld drie wetenschappelijke delegaties uit het buitenland', aldus de directeur niet zonder trots. 'Wij hebben bijvoorbeeld het complete originele archief van de Franse Communistische Partij, die zelf sinds kort beschikt over door ons vervaardigde microfiches. Maar in dat land heeft de glasnost kennelijk nog niet toegeslagen binnen de partijgelederen, want wetenschappers komen regelmatig naar Moskou, omdat in Frankrijk inzage wordt geweigerd'.

Dat streven naar maximale openheid wordt Anderson niet door iedereen in dank afgenomen. 'Vergeet niet dat veel hoge posities in de Russische republiek nog altijd worden bezet door gewezen partijfunctionarissen'.

Anderson weet dat die er geen enkele behoefte aan hebben om alsnog lijken uit de kast te toveren. 'Er wordt – zowel door links als rechts – zware druk op ons uitgeoefend'. Pogingen om het inzagerecht te regelen in een Wet op de Archieven zijn

Recyclage onder niveau: de uitverkoop van de relikwieën van een revolutionair imperium.

al vier keer vanuit het parlement gesaboteerd, zegt Anderson. 'Dus moet ik voorlopig maar een beetje experimenteren hoe ver wij kunnen gaan'. Anderson bracht niet alleen een bezoek aan Nederland om de teruggave van archieven en de intensivering van de samenwerking met het I.I.S.G. te bespreken, maar ook om geld te vinden voor het behoud van de bibliotheek van het voormalige Marxistisch-Leninistisch Instituut. Die unieke verzameling boeken, kranten, pamfletten en originele handschriften – de meest uitgebreide collectie over de geschiedenis van de socialistische beweging in Oost- en West-Europa – dreigt verloren te gaan. 'Ze hebben gewoon de deur op slot gedaan en die hele bibliotheek staat nu te verpulveren'.

Bijdrage

Het I.I.S.G. heeft inmiddels een klemmend beroep gedaan op het ministerie van Onderwijs in Den Haag. 'Voor het behoud van die bibliotheek is ongeveer honderdduizend gulden per jaar nodig', zegt adjunct-directeur J. Kloosterman van het I.I.S.G. in Amsterdam. 'Naar Russische maatstaven is dat een enorm bedrag. Dat geld is er gewoon niet. Wij hebben nu onze hoop gevestigd op een bijdrage van minister Ritzén' (1). (W.S., M.V.)

(1) Ritzén, huidige minister van Onderwijs in Nederland. Het interview werd letterlijk overgenomen uit de Volkskrant van 18 mei 1992.